ΟΙ ΨΥΧΙΚΕΣ ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

ΔΡ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΩΣΗΦ
Ιστορικός, ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Τα αρχαία μυθιστορήματα αποτελούν ανεκμετάλλευτη πηγή όσον αφορά τη μελέτη των ψυχικών παθήσεων στην αρχαιότητα. Οι αρχαίοι μυθιστοριογράφοι δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περιγραφή των νόσων και την παράθεση ιατρικών γνώσεων, ακολουθώντας τις επιταγές του αναγνωστικού κοινού τους.

01

ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ, ΕΞΑΙΤΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΛΟγικευμένης σκέψης μας, ή πάλι ίσως εξαιτίας της περιορισμένης φαντασίας μας, αποδίδουμε συνήθως τις ψυχικές διαταραχές σε οργανικά αίτια, ενώ στην αρχαιότητα συνυπήρχαν τουλάχιστον τέσσερις εξίσου πιθανές προσεγγίσεις, και μια ψυχική διαταραχή μπορούσε να αποδοθεί είτε σε φυσικά οργανικά αίτια είτε σε θεϊκή, δαιμονική ή ανθρώπινη επέμβαση (με τη συνδρομή ενός φίλτρου που παρασκευαζόταν από ρίζες και βότανα και δινόταν στο ανυποψίαστο θύμα). Τα περίπου είκοσι σωζόμενα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα, που γράφτηκαν την ελληνιστική ή τη ρωμαϊκή εποχή και περιγράφουν, σχεδόν πάντα, τις περιπλανήσεις ενός ερωτευμένου ζευγαριού στη Μεσόγειο, αποτελούν μια αναξιοποίητη πηγή για τη μελέτη των ψυχικών παθήσεων στην αρχαιότητα.[1]

Στο μυθιστόρημα του Αχιλλέα Τάτιου, *Λευκίππη και Κλειτοφών* (4.9, 10 και 15-

01 Μικρός έρωτας. Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος από την Αθήνα, 420-410 π.Χ.

02

17), το οποίο γνωρίζουμε ότι γράφτηκε πριν από το 200 μ.Χ. αλλά δεν μπορούμε να είμαστε πιο ακριβείς, παρακολουθούμε να παρουσιάζονται σε μια ιστορία και οι τέσσερις επικρατέστερες εκδοχές που κυκλοφορούσαν στην αρχαιότητα με σκοπό να εξηγήσουν την ύπαρξη των ψυχικών διαταραχών. Η πανέμορφη πρωταγωνίστρια της ιστορίας Λευκίππη –στα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα οι εξαιρετικά όμορφοι είναι και εξαιρετικά άτυχοι και συχνά αποδίδουν την κακοτυχία τους στην ομορφιά τους– ξαφνικά πέφτει στο έδαφος, αλλάζει βλέμμα και ασκεί σωματική βία στον αγαπημένο της Κλειτοφώντα και σε όσους την πλησιάζουν, και διατηρεί για κάποιο διάστημα αυτή την αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά δίνοντας την εντύπωση ότι δεν επικοινωνεί με το περιβάλλον και δεν έχει συναίσθηση των πράξεών της. Ο κύκλος της τη θεωρεί χωρίς δεύτερη σκέψη τρελή. Ο στενός φίλος του ζευγαριού Μενέλαος προσπαθεί να δώσει μια λογική εξήγηση και επαναλαμβάνει μια ιπποκρατική θεωρία, δηλαδή ότι αυτές οι καταστάσεις είναι συνηθισμένες στην εφηβεία και παροδικές,[2] και προτείνει να καλέσουν ιατρική βοήθεια για να ξεπεράσουν το πρόβλημα. Πράγματι, έρχεται ο γιατρός του στρατοπέδου, συνιστά ανάπαυση και ύπνο και χορηγεί στη Λευκίππη ένα φάρμακο με την οδηγία να το διαλύσουν σε ελαιόλαδο και να της το αλείψουν στο μέτωπο, ενώ αυτός ετοιμάζει επί τόπου ένα παρασκεύασμα για τη μήτρα της, που δεν διευκρινίζεται η σύστασή του, ακολουθώντας προφανώς τη σχολή του Ιπποκράτη που συνέδεε τη γυναικεία υστερία με προβλήματα της μήτρας.[3] Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι ο συγγραφέας του μυθιστορήματος παρουσιάζει σε αυτό το σημείο της αφήγησης τον Κλειτοφώντα να αναρωτιέται εάν και τα όνειρα της αγαπημένης του είναι εξίσου ασυνάρτητα, καθώς φανερώνει ότι στην αρχαιότητα υπήρχε προβληματισμός γύρω από τη στενή σχέση τρέλας και ονείρων.[4]

Η Λευκίππη ξυπνά από τον ύπνο της και ουρλιάζει, οπότε ο γιατρός τής χορηγεί το δεύτερο φάρμακο, που ήταν εν τω μεταξύ έτοιμο, και αποχωρεί με την ελπίδα ότι αυτό τουλάχιστον θα δράσει αποτελεσματικά. Περνούν δέκα ημέρες χωρίς καμιά εμφανή βελτίωση της κατάστασης, όταν ξαφνικά η Λευκίππη φωνάζει με αλλοιωμένη φωνή, ακριβώς όπως οι δαιμονισμένοι μάς λέει ο συγγραφέας, ότι αιτία των βασάνων της είναι ο Γοργίας. Ο Κλειτοφών θεωρεί ότι πρόκειται για θεϊκή, καλόβουλη ή κακόβουλη, επέμβαση καθώς δεν γνωρίζει κανέναν με αυτό το όνομα. Τον ενημερώνουν όμως ότι ο Γοργίας είναι ένας αιγύπτιος στρατιώτης που στον ελεύθερο χρόνο του ασχολείται με μαγικά φίλτρα και ο οποίος έπεισε ένα δούλο του Κλειτοφώντα να ρίξει μέσα στο ποτό της Λευκίππης ένα ερωτικό φίλτρο που είχε παρασκευάσει προκειμένου να αναγκάσει την κόρη να απαρνηθεί τον αγαπημένο της και να στρέψει το ενδιαφέρον της αποκλειστικά στον Γοργία.[5] Έγινε όμως ένα λάθος και το φίλτρο δόθηκε αδιάλυτο και έτσι προκλήθηκε η ψυχική διαταραχή της κόρης, όπως αποκάλυψε ένας δούλος τού Γοργία.[6] Αντί να ζητήσει ταπεινά συγχώρεση και οίκτο, ο Γοργίας, όταν όλα αποκαλύφθηκαν, ζήτησε τέσσερα χρυσά νομίσματα ως αμοιβή για να προμηθεύσει το αντίδοτο που θα απαλλάξει τη Λευκίππη από την ψυχική της διαταραχή – αντίθετα στα *Αιθιοπικά* του Ηλιόδωρου (8.9.3) η υπόθεση παρασκευής ερωτικού φίλτρου επισύρει τη δημόσια κατακραυγή και καταλήγει σε δίκη. Η πρόταση βρίσκει σύμφωνη την οικογένεια της Λευκίππης υπό τον όρο ο Γοργίας να φτιάξει το αντίδοτο παρουσία κοινού και να το δοκιμάσει πρώτος για να διαπιστώσουν ότι είναι πράγματι απόλυτα ασφαλές. Ο Γοργίας συμμορφώνεται, η Λευκίππη ξαναβρίσκει τα λογικά της και η σκηνή ολοκληρώνεται.

Μια αρκετά συνηθισμένη αιτία της τρέλας στα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα είναι ο απεγνωσμένος ανεκπλήρωτος έρωτας. Στα *Αιθιοπικά* του Ηλιόδωρου, που χρονολογούνται από τα μέσα του 3ου αιώνα μ.Χ. μέχρι τα μέσα του 4ου, η πρωταγωνίστρια Χαρίκλεια, προτού γνωρίσει και ερωτευθεί τον πρωταγωνιστή Θάμυρη, είχε απορρίψει την ιδέα του

02 **Έρως. Ερυθρόμορφο αττικό αγγείο, 470-450 π.Χ. Μουσείο Λούβρου, Παρίσι.**

03 **Γυναίκα κάνει σπονδή στον Έρωτα που κάθεται σε κιονόκρανο. Απουλιανή οινοχόη. Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο.**

03

γάμου, είχε αποφασίσει να διατηρήσει την παρθενία της διά βίου και είχε αφιερωθεί στη λατρεία της θεάς Άρτεμης (2.33.4).[7] Τη Χαρίκλεια είχαν αφήσει έκθετο βρέφος οι γονείς της και την είχε περισυλλέξει ο ιερέας Χαρικλής καθώς «δεν άντεχε να αφήσει σε κίνδυνο θανάτου μια ψυχή» (2.31.1-2).[8] Ο Χαρικλής θεώρησε τόσο παράξενη την απόφαση της κόρης να μη νυμφευθεί, όπως όριζαν οι κοινωνικές συμβάσεις, ώστε την απέδωσε σε βασκανία (3.19.2),[9] και κάλεσε στο σπίτι του για να την μεταπείσει, χρησιμοποιώντας αιγυπτιακή σοφία και μάγια, τον προφήτη Καλάσιρη, ο οποίος όμως γνώριζε ήδη ότι η κόρη είναι στην πραγματικότητα κρυφά ερωτευμένη με το Θάμυρη (2.33.6). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Χαρικλής ενημερώνει την κόρη του ότι κάλεσε έναν προφήτη και την παρακινεί να αφεθεί πρόθυμα στις επωδές του και σε όποιες θεραπείες αυτός εφαρμόσει, καθώς δεν της είναι ξένη η συναναστροφή με σοφούς (3.19.3). Ο Καλάσιρης καταφθάνει και χωρίς καθυστέρηση αρχίζει τους εξορκισμούς του και η κόρη χαμογελά, χωρίς να γίνει αντιληπτή, γιατί γνωρίζει ότι είναι μάταιες οι προσπάθειές του (4.5.4). Όταν ο Καλάσιρης ολοκληρώνει τον εξορκισμό, προτείνει να καλέσουν για ενίσχυση και ένα γιατρό (4.6.2), παρότι η θεραπεία φαίνεται να πέτυχε και η κόρη να επιθυμεί πλέον τη σύναψη γάμου και την απόκτηση νόμιμων απογόνων (4.7.1). Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας παρουσιάζει με μεγάλη προσοχή και δεξιοτεχνία τον προφήτη και το γιατρό ως εξίσου αποτελεσματικούς στη διάγνωση και την ίαση ασθενειών και επομένως εξίσου απαραίτητους για τους ανθρώπους. Όπως θα φανεί όμως στο τέλος της ιστορίας, ο προφήτης θα αποδειχθεί ικανός να λέει ψέματα για να προωθήσει το συμφέρον του, παρά την τακτική επαφή που διατηρούσε με την οικογένεια της ασθενούς.[10]

Ο Χαρικλής καλεί πρόθυμα διαπρεπείς γιατρούς και τους τάζει πλουσιοπάροχη αμοιβή εάν γιατρέψουν την κόρη που ανάθρεψε (4.7.3). Οι γιατροί αρχικά αποκρίνονται ότι η περίπτωση της Χαρίκλειας δεν είναι απόλυτα της δικής τους αρμοδιότητας καθώς η ιατρική τέχνη υπόσχεται να θεραπεύσει τις σωματικές και όχι τις ψυχικές νόσους, εκτός και εάν η ψυχή έχει παρασύρει το σώμα στην ασθένεια (4.7.5). Ένας από αυτούς, ο Ακεσίνος, δέχεται τελικά να την εξετάσει, της παίρνει το σφυγμό και παρατηρεί τα πρησμένα της μάτια, το απλανές βλέμμα, την ωχρότητα του προσώπου, την έλλειψη σωματικού πόνου, την ταραχή, τα ασυνάρτητα λόγια, την αϋπνία και την απότομη απώλεια βάρους και αποκαλύπτει στον πατέρα της ότι ο έρωτας την οδήγησε σε αυτή την κατάσταση (4.7.7).[11] Όταν μερικές ημέρες αργότερα η Χαρίκλεια συναντά τον αντιπαθητικό μνηστήρα για τον οποίον την προόριζε ο πατέρας της παρά τη θέλησή της, βγάζει μια διαπεραστική κραυγή και του φέρεται με πρωτόγνωρη αγένεια, ανάξια της τάξης της και της ανατροφής της, και μάλιστα ενώπιον παρευρισκομένων (4.7.11). Ο Χαρικλής θεωρεί με βεβαιότητα ότι η κόρη παραφρόνησε (4.7.10) και απευθύνεται ξανά στον Καλάσιρη, ο οποίος συμφωνεί ότι η κόρη έχει χάσει τα λογικά της και εξηγεί ότι κυριαρχείται από δυνάμεις που ο ίδιος έστειλε και που την εξαναγκάζουν να κάνει πράγματα που ούτε θέλει, ούτε είναι στη φύση της, και ότι ωστόσο κάποιος δαίμονας εμποδίζει τη δράση τους και αντιμάχεται αυτούς που τον υπηρετούν (4.7.12-13). Ο καιρός περνάει και ο έρωτας εξακολουθεί να καταβάλλει σε μεγάλο βαθμό το σώμα της Χαρίκλειας (4.9.3). Έτσι καλείται ξανά ο Καλάσιρης να συνεχίσει τις επικλήσεις και τους εξορκισμούς του, ώσπου στο τέλος στρέφεται στη Χαρίκλεια και την καλεί να του μιλήσει ευθέως για την προέλευση της ασθένειάς της (4.10.1). Ο προφήτης, για να κερδίσει τη συμπάθεια της κοπέλας, της λέει ψέματα ότι μεταχειρίστηκε τη σοφία του για να κάνει πιο έντονο τον πόθο του Θάμυρη γι' αυτήν (4.11.2) και για να κερδίσει τη συμπάθεια του πατέρα της τον διαβεβαιώνει ότι τάχα με τη δική του τέχνη και σοφία λύγισε την αντίστασή της στην ιδέα του γάμου (4.14.1).

Ο έρωτας πλήττει ψυχή και σώμα στα *Αιθιοπικά* και κυρίως το σώμα στα *Εφεσιακά* του Ξενοφώντα (3.5-9) που γράφτηκαν στο 2ο αιώνα μ.Χ. (και σώθηκαν σε συντομευμένη εκδοχή και αποτελούν ιδανική πηγή για τους μελετητές θρη-

04 W. Kandinsky, «Ζευγάρι που ιππεύει», 1906-1907.

04

σκευτικών επιγραφών της αρχαιότητας) και στην *Ιστορία Απολλώνιου*, ανώνυμου συγγραφέα των αρχών του 3ου αιώνα μ.Χ. (και εξαίσιας πηγής για τους μελετητές του θεσμού της ευεργεσίας). Τα σωματικά συμπτώματα του έρωτα στα *Εφεσιακά* (1.5-11) είναι εξάντληση, κουρασμένα μάτια και αλλοιωμένη επιδερμίδα για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα και γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισής τους από τους γονείς του ερωτευμένου ζευγαριού με την τέλεση προσευχών και θυσιών στους θεούς υπό την επίβλεψη ιερέων και προφητών που είχαν καλέσει γι' αυτό το σκοπό. Οι ειδικοί δηλώνουν ότι η ασθένεια προέρχεται από τον Κάτω Κόσμο και ότι είναι ουσιαστικά ανήμποροι να τη χειριστούν. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι γονείς, ανήσυχοι μήπως η ασθένεια των νέων τούς εξαντλήσει τόσο ώστε να τους οδηγήσει στο θάνατο, απευθύνονται ως ύστατη λύση στο μαντείο του Απόλλωνα (στην αρχαιότητα δεν θεωρείτο καθόλου αντιφατικό ο ασθενής ή το συγγενικό του περιβάλλον να ζητούν ταυτόχρονα ιατρική βοήθεια και χρησμό για την εξάλειψη της ασθένειας, βλ. για παράδειγμα P. Oxyrynchus 3078), που προλέγει το περιπετειώδες κοινό μέλλον του ζευγαριού σε έναν ασυνήθιστα σαφή και λεπτομερειακό χρησμό. Οι γονείς του ζευγαριού υπακούουν σε αυτό που θεωρούν ότι τους υπαγορεύει ο χρησμός και παντρεύουν τα παιδιά τους και τα στέλνουν ταξίδι στη Μεσόγειο με την κρυφή ελπίδα να ξεφύγουν από την προδιαγεγραμμένη μοίρα τους. Στην *Ιστορία Απολλώνιου* (18) τα σωματικά συμπτώματα του έρωτα είναι γενική αδυναμία και παράλυση των άκρων. Ο πατέρας της ερωτευμένης κόρης δεν εμπιστεύεται τις ελπίδες του σε ιερείς και προφήτες, αλλά επιλέγει να καλέσει επαγγελματίες γιατρούς που της παίρνουν το σφυγμό και την εξετάζουν εξονυχιστικά αλλά τελικά δηλώνουν αδυναμία να προσδιορίσουν την ασθένεια και να προτείνουν κατάλληλη θεραπεία. Ο έρωτας στα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα εμφανίζεται ισχυρότερος και από τις δύο κυριότερες κατηγορίες θεραπευτών που ήταν διαθέσιμες στην αρχαιότητα: αυτή των γιατρών και αυτή των ιερέων-προφητών.

Ο Χαρικλής παρουσιάζεται να διατηρεί τις αμφιβολίες του για την ψυχική υγεία της κόρης του και να τη θεωρεί τρελή σε δύο ακόμη περιστάσεις λίγο πριν από το τέλος του έργου (10.20.2-10.38.1) και να αναρωτιέται εάν κάποιος θεός από αυτούς που έρχονται στις θυσίες την έχει ρίξει σε παραμιλητό ή εάν έχει σαλέψει ο νους της από την ανέλπιστη χαρά που ξαναβρήκε τους γονείς της, όταν αυτή προτείνει να σφάξει η ίδια με τα χέρια της στη θέση των δεσμωτών τον Θάμυρη που προόριζε η πόλη για ανθρωποθυσία με σκοπό τον εξευμενισμό των θεών, και όταν κυριευμένη από βακχική μανία ξεχνά την παρθενική αιδώ και ζητά επιμόνως και δημοσίως από τον πατέρα της να σώσει τον Θάμυρη παραβαίνοντας τους νόμους και παρακάμπτοντας τα πατροπαράδοτα έθιμα.

Στα *Αιθιοπικά* ο έρωτας παρασύρει αδυσώπητα στην τρέλα και μια παντρεμένη γυναίκα, την Αρσάκη (7.9.4), η οποία όμως είχε από παλιά έφεση στην απιστία (7.15.1). Η ερωτοχτυπημένη Αρσάκη, μας λέει ο συγγραφέας, έδινε την εντύπωση ότι μόλις συνερχόταν από κρίση επιληψίας (7.4.3), στριφογύριζε αδιάκοπα, έβγαζε τα ρούχα της και φώναζε αναίτια στη δούλα της Κυβέλη (7.9.3). Η Κυβέλη, για να την απαλλάξει από το πάθος της, ετοιμάζει ένα φίλτρο που θα τιθασεύσει αυτόν που αγαπά (7.9.5). Από λάθος η Κυβέλη πίνει η ίδια το φίλτρο και υποφέρει από βασανιστικούς σπασμούς (8.7.7), αίσθηση καψίματος στα μάτια και στο σώμα, παραλυσία, ενώ το δέρμα σκουραίνει απότομα (8.8.2). Η απαρηγόρητη Αρσάκη επιλέγει αυτοπροαίρετα το θάνατο (8.15.2). Μια εξίσου ενδιαφέρουσα απόπειρα αυτοκτονίας που συνδέεται με την παράνοια παρουσιάζεται στα *Εφεσιακά*: η άτυχη Άνθια παρακαλεί το γιατρό Εύδοξο να της προμηθεύσει δηλητήριο για να αυτοκτονήσει και του τάζει μια διόλου ευκαταφρόνητη αμοιβή σε ασήμι και κοσμήματα καθώς και βοήθεια για να επιστρέψει στην πατρίδα του, την

Έφεσο. Ο γιατρός, που δεν μπορούσε να φέρει αντιρρήσεις αλλά ούτε και να γίνει συνένοχος σε ανθρωποκτονία, τής χορηγεί υπνωτικό και εγκαταλείπει βιαστικά την πόλη. Ο συγγραφέας διατείνεται ότι η αυτοκτονία είναι δυσάρεστη αλλά ενίοτε αναπόφευκτη επιλογή και μεταφέρει τις φήμες που θέλουν την Άνθια να οδηγήθηκε στην αυτοκτονία είτε από παράνοια είτε από έρωτα.

Η Άνθια επιζεί της απόπειρας και καταλήγει έγκλειστη σε πορνείο (5.7-8). Προκειμένου να διατηρήσει την παρθενία της προσποιείται, μας λέει ο συγγραφέας, ότι πάσχει από κρίσεις επιληψίας και αυτό λειτουργεί αποθαρρυντικά για τους πελάτες της που από σεβασμό, φόβο και απέχθεια δεν έρχονται σε ερωτική επαφή μαζί της. Ο προαγωγός τη φιλοξενεί στο σπίτι του και τη φροντίζει. Η Άνθια επινοεί μια αληθοφανή ιστορία για την υποτιθέμενη ασθένειά της και του διηγείται ότι κατά τη διάρκεια μιας νυχτερινής θρησκευτικής εορτής πλησίασε έναν τάφο όταν ξαφνικά κάποιος τη χτύπησε στο στήθος και της μετέδωσε την ασθένεια που την ταλαιπωρεί από τότε κατά διαστήματα, εξηγεί ότι εκείνη δεν φταίει, κάτι που φαίνεται να κατανοεί απόλυτα ο προαγωγός, και του προτείνει να την πουλήσει ως δούλη για να μη ζημιώνεται οικονομικά με την παρουσία της και την απραξία της. Στην *Ιστορία Απολλώνιου* (33-36) η πρωταγωνίστρια διατηρεί την παρθενία της στο πορνείο συγκεντρώνοντας χρήματα, αρχικά εξιστορώντας τις συμφορές της στους πελάτες που χάνουν κάθε όρεξη για συνουσία και αποχωρούν με κλάματα, και στη συνέχεια παίζοντας μουσική.[12]

Από τα παραπάνω καθίσταται προφανές ότι η ασθένεια (σωματική ή ψυχική) στην αρχαιότητα ήταν ένα κοινωνικό δημόσιο γεγονός. Οι συγγραφείς των αρχαίων ελληνικών μυθιστορημάτων ανταποκρινόμενοι στις απαιτήσεις του αναγνωστικού κοινού τους δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον στην περιγραφή και στην αντιμετώπιση ασθενειών και μεταφέρουν με ζήλο τις ιατρικές γνώσεις της εποχής τους. Στην παρούσα μελέτη επιδίωξα να καταγράψω όλες τις περιπτώσεις που αναγνωρίζονται από τους μυθιστοριογράφους ως ψυχικές διαταραχές. Όπως είδαμε, οι ψυχικές διαταραχές ερμηνεύονται από τον περίγυρο του πάσχοντα ποικιλοτρόπως και αντιμετωπίζονται από τον πατέρα και αρχηγό της οικογένειας όπως και οι σωματικές ασθένειες, με τη συνδρομή είτε ενός επαγγελματία ιατρού είτε ενός ιερέα-προφήτη είτε και των δύο, εάν πρόκειται για ιδιαίτερα δύσκολη ή επείγουσα περίπτωση. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι οι ψυχικές διαταραχές στα σωζόμενα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα εμφανίζονται να πλήττουν αποκλειστικά γυναίκες, κάτι που συμβαδίζει με την εικόνα που επικρατούσε στην αρχαιότητα για την ευάλωτη και αδύναμη γυναικεία φύση και που πιθανόν σχετίζεται με το ερώτημα, που επί χρόνια προβληματίζει τους μελετητές, εάν το αναγνωστικό κοινό των μυθιστορημάτων ήταν κυρίως ανδρικό ή γυναικείο.[13]

Σημειώσεις

1 Συνολικά έχουν σωθεί εννέα ολόκληρα αρχαία ελληνικά μυθιστορήματα, άλλα οκτώ σε αποσπάσματα και άλλα δύο σε περιλήψεις.

2 Ιπποκράτης, *Περί Παρθενίων* 1.

3 Vivian Nutton, *Ancient Medicine*, Routledge, Λονδίνο/Νέα Υόρκη [1]2004, 2009.

4 Τη σχέση τρέλας και ονείρων συζητά διεξοδικά ο Φουκώ στο περίφημο βιβλίο του *Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή*, μτφρ. Π. Μπουρλάκης, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2007.

5 Βλ. και *Λευκίππη και Κλειτοφών* 5.26, όπου ως η τελευταία ελπίδα των ερωτευμένων εμφανίζεται η εύρεση μιας ρίζας ή ενός βοτάνου κατάλληλων για την παρασκευή φίλτρου που θα φέρει στην αγκαλιά τους το αντικείμενο του πόθου τους.

6 Βλ. επίσης Αντιφών, *Φαρμακεία κατά της μητρυιάς* 19, όπου η αυξημένη δόση ερωτικού φίλτρου έχει ως αποτέλεσμα τη δηλητηρίαση και το θάνατο του θύματος και τη δημόσια δίκη του θύτη.

7 Το εγκώμιο της παρθενίας που πλέκεται στο 2.33.5 παρουσιάζει εντυπωσιακές ομοιότητες με τα χριστιανικά εγκώμια, όπως για παράδειγμα αυτό στις *Απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, και οδήγησε από πολύ νωρίς στη φήμη ότι ο Ηλιόδωρος προς το τέλος της ζωής του μεταστράφηκε στο χριστιανισμό και κατέληξε επίσκοπος Τρίκκης· βλ. σχετικά Σωκράτης, *Εκκ. Ιστορία* 5.22, 5ος αι. Παρόμοια φήμη κυκλοφορούσε και για τον Αχιλλέα Τάτιο· βλ. *Σούδα*, 10ος αι.

8 Τα μυθιστορήματα αποτελούν σπουδαία πηγή για την ευρύτατα διαδεδομένη πρακτική της έκθεσης βρεφών στην αρχαιότητα.

9 Βλ. 3.7.3 και 3.8.2 για εκτενή παρουσίαση της λειτουργίας της βασκανίας.

10 Ο σύγχρονος του συγγραφέα ιατρός Γαληνός θεωρούσε την αξία της πρόγνωσης ασθενειών από προφήτες και μάντεις κατώτερη σε σχέση με αυτή των ιατρών· Γαληνός, *Προς Πατρόφιλον. Περί συστάσεως ιατρικής* 1, 292.

11 Βλ. επίσης Πλούταρχος, *Δημήτριος* 38 Λουκιανός, *Περί της Συρίης θεού* 17-18 και Γαληνός, *Προρρητικόν* 5-6 για διάγνωση έρωτα από ιατρούς.

12 Αντίθετα στο *Μαρτύριον Αγάπης, Ειρήνης και Χιόνης* 6, η χριστιανή μάρτυρας Ειρήνη δεν χρειάζεται να προβεί σε καμιά ενέργεια για να διατηρήσει την παρθενία της καθώς την προστατεύει το Άγιο Πνεύμα.

13 Για το εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα της ταυτότητας του αναγνωστικού κοινού των αρχαίων ελληνικών μυθιστορημάτων, βλ. Tomas Hägg, *Το αρχαίο μυθιστόρημα*, μτφρ. Τ. Μαστοράκη/Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006, σ. 127-130. B.P. Reardon, *Collected Ancient Greek Novels*, University of California Press, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες/Λονδίνο [1]1989, 2008, σ. 11. Richard Hunter, «Ancient Readers», στο Tim Whitmarsh (επιμ.), *Cambridge Companion to the Greek and Roman Novel*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ κ.α. 2008, σ. 261-271.

Βιβλιογραφία

Foucault M., *Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή*, μτφρ. Π. Μπουρλάκης, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2007.

Hägg Tomas, *Το αρχαίο μυθιστόρημα*, μτφρ. Τ. Μαστοράκη/Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2006.

Ιωσήφ Δ./Μ. Τριανταφύλλου, *Απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας*, εκδ. Κατάρτι, Αθήνα 2008.

Iosif D., «*I saw Satan fall like lightning from heaven*. Illness as demon possession in the world of the first Christian ascetics and monks», *Mental Health, Religion and Culture, Routledge Journals*, 3 Μαρτίου 2010, διαθέσιμο προς το παρόν μόνο ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: http://www.informaworld.com/smpp/title~content=g769579891~db=all~tab=forthcoming.

Κυρτάτας Δ., *Ιερείς και προφήτες: Η παραγωγή και η διαχείριση του δόγματος στον πρώιμο χριστιανισμό*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.

Reardon B.P., *Collected Ancient Greek Novels*, University of California Press, Μπέρκλεϊ/Λος Άντζελες/Λονδίνο [1]1989, 2008.

Whitmarsh T. (επιμ.), *The Cambridge Companion to the Greek and Roman Novel*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ κ.α. 2008.